Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis (I. Cilt)

Editörler
Prof. Dr. Mehmet İnbaşı - Prof. Dr. Mehmet Demirtaş

Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları: 7

Düzelti
Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ

Editörler
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI,
Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ

Katkıda Bulunanlar
Arş. Görevlisi Muhammed UĞURLU
Arş. Görevlisi Yunus KIRAYİT

Baskı - Cilt
Kalkan Matbaacılık
Büyük Sanayii, Birinci Cadde 99/32, İskitler / Ankara
kalkanofset@gmail.com, www.kalkanofset.com
Telefon: 0312 341 92 34, Fax: 0312 384 5746

Kapak Fotoğrafı
Bitlis İl Halk Kütüphanesi
http://bitlis.kutuphane.gov.tr/TR-94095/fotograflarla-eski-bitlis.html

Kapak ve Sayfa Tasarım
Mehmet Sadık KİŞİ

Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis (I. Cilt)

ISBN
978-605-61507-7-7 (1.c)
978-605-61507-6-0 (Tk)

1. Baskı: Aralık 2019, Ankara

"Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis (I. Cilt)" *kitabında yayımlanan yazıların yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Kitabın yayın hakkı Bitlis Eren Üniversitesi'ne aittir. Kitabın hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt yöntemleriyle veya başka bir yöntemle çoğaltılamaz, bir veri muhafaza sisteminde saklanamaz veya iletilemez. Kaynak göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.*

SAFEVİLERDEN OSMANLIYA İLTİCA EDEN ULAMA PAŞA VE ŞEREF HAN İLE GİRİŞTİĞİ BİTLİS HAKİMİYETİ MÜCADELESİ

Dr. Öğr. Üyesi Veysel GÜRHAN
Mardin Artuklu Üniversitesi
Tarih Bölümü, veyselgurhan@artuklu.edu.tr

Giriş

Bilindiği üzere 16 ve 17. yüzyıllar Osmanlının batıdaki fetih politikasını doğuyu da ihmal etmeyecek şekilde güncellediği yıllardır. Bu uzun yıllar, hanedanın/devletin kendisine rakip olarak gördüğü Safevi varlığına karşı hakimiyet mücadelesini zirveye taşıdığı dönemler olarak da kayda geçirilebilir. Osmanlı doğusu olarak kavramsallaştırılabilecek bir bölgede 14. yüzyılın başından itibaren hem tarikata hem de daha sonra kurulacak olan devlete ismini veren Şeyh Safiyüddin adlı bir şeyh, Erdebil'de kendisine ait bir tekke kurmuştu. Bu tekke Safevi Tarikatı'nın ilk nüvesini oluşturmuş ve büyük bir hızla devletleşme yolunda ilerleme kaydetmiştir.[1] Şeyh Safiyüddin'in torunları olarak bilinen Hoca Ali ile Şeyh Cüneyd dedelerinden sonra büyük başarılar göstererek tarikatın gelişim ivmesini hızlandırıp kurumsallaşmasını sağladılar. Bütün bunlar yaşanırken Osmanlı Devleti Timur'un tüm yakın doğuyu istilasına karşı koymaya çalışıyor, bir taraftan da Safevilerin Anadolu'da taraftar bulmasını sessiz bir şekilde izlemekle yetiniyordu.[2] Timur'un koruması altında faaliyetlerini yürüten Safevi şeyhleri ile gerek Anadolu'da, gerekse tüm Azerbaycan, İran Irak, Gürcistan ve Musul bölgelerinde sayıları gittikçe artış gösteren tarikat üyelerinin etkinlikleri sıradan bir tarikat pratiği-

1 Safevi Devleti'nin kurulduğu sırada İslam dünyasının merkezi olan Ortadoğu'da Osmanlılarla birlikte Akkoyunlu ve Memlüklü Devletleri boy gösteriyordu. Bu devletlerden Akkoyunlular, Karakoyunlulardan farklı bağımsız bir teşkilat kurarak, "Diyarbekir" merkezli tüm İran'ı ve Doğu Anadolu'yu içerisine alan bir imparatorluk kurma çabası hevesindelerdi. Ancak bu emelleri Otlukbeli Savaşı'nda (1473) Fatih Sultan Mehmed'e takılmıştı. Bkz. Adel Allouche, Osmanlı-Safevi İlişkileri, Kökenleri ve Gelişimi, Anka Yayınları, İstanbul 2001, s. 10. Memlüklüler ise Abbasi halifesinin desteğine rağmen giderek zayıflamaya başlamış ve İslam alemindeki prestijini kaybetmişti.

2 1365 yılında Timur, doğuda birçok yeri fethederek Osmanlılara doğru hızla ilerlemekteydi. Timur, Semerkant'dan başladığı istila hareketine Horasan, Irak, İran ve Azerbaycan'ı alarak devam etti. Osmanlılar ile miadını doldurmuş gibi duran Memlüklülerin Timur'un hedefi haline gelmesi kaçınılmazdı. Bkz. Mustafa Kafalı, "Timur", İA, C. XII/I, s. 339-344. Gerçekten de Timur, Rusya'ya düzenlediği seferinden sonra yönünü Yakın Doğu'ya çevirdi ve Halep, Humus, Hama, Dımeşk'i kuşatarak buradaki alimlerden fetihlerine dair fetva isteyip Bağdat'a girdi. Bkz. İsmail Aka, "Timurlular Devleti", DGBİT, C. IX, s. 193-202. Osmanlılarla karşılaştığı Ankara Savaşı ise Anadolu'da büyük bir sarsıntıya sebep oldu. Ankara Savaşı'ndan sonra parçalanmakla yüz yüze kalan Osmanlılar ancak I. Mehmet'in çabalarıyla tekrardan toparlanabildi. Bkz. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I-VII, T.T.K., Ankara 1994, C. I, s. 309-315.

ni aşarak devletleşme emareleri gösterince, bulundukları ülkelerden tepkiler yükselmeye başlamış, birçok ülkeden kovulan ya da sürülen Safevi taraftarları girdikleri mücadelelerde başarısız olarak hayatlarını kaybetmişlerdi. Şah İsmail ile devletleşme sürecini başarıya ulaştıran Safeviler, 1501 yılından itibaren güçlerini hissettirmeye başlayıp Osmanlılar için ciddi bir tehlike ve sıkı bir rakip olduklarını göstermişlerdi.[3] Anadolu'ya halifeler gönderip Türkmen halk arasında geniş nüfuz sahaları edinmeleri onların en büyük avantajıydı. II. Bayezid'in yumuşak tavırları ise onlara çok sayıda taraftar toplama fırsatı verdi. Ancak I. Selim'in iktidarı Osmanlı-Safevi çatışmasını da beraberinde getirdi. Selim'in özellikle Anadolu'da Kızılbaş olarak bilinen tarikat mensuplarına yönelik keskin tavırları hem ülke içinde istenmeyen durumların ortaya çıkmasına yol açtı, hem de iki devleti karşı karşıya getirdi. Çaldıran Muharebesi (1514) Osmanlıların hakimiyetiyle sonuçlansa da iki devlet arasındaki sular bir türlü durulmadı ve gerginlikler yaşanmaya devam etti.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı-Safevi ilişkileri açısında ikinci önemli dönemdir. Bu dönem Sultan Selim devrine nazaran İran'la ilişkilerin arttırılmaya çalışıldığı bir zaman dilimi olarak göze çarpmaktadır. Sultan Süleyman amacı Avrupa'ya karşı çıkacağı yoğun ve zorlu seferler öncesi arkasını güvenceye almaktı. Bu nedenle Selim zamanında İran'la kesilen tüm ticari ilişkiler tekrar başlatıldı.[4] Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen iki devlet arasında dostluk bir türlü inşa edilemedi ve sonuç olarak Kanuni döneminde de İran seferleri vuku buldu.

Birbirine komşu olup aynı sahada hakimiyet kurmak isteyen bu iki devlet arasındaki ilişkiler şüphesiz sadece savaşlarla geçmemiştir. Yaşanan birçok vakayla birlikte özellikle iki devlet arasında gerginliklere yol açan ve zaman zaman hükümdarların hayal kırıklıklarına sebep olan karşılıklı iltica hareketleri de dikkat çekmektedir. Bunlardan biri de Ulama Paşa olarak bilinen bir Safevi mensubunun Van'a kaçarak bir mektupla Sultan Süleyman'a itaatini bildirip Osmanlıya sığınması ile buna mukabil Osmanlılara tabi Bitlis beyi olan Şeref Han'ın Ulama ile yaşadığı sıkıntılardan dolayı Safevilere iltica etmesi vakasıdır. İkisi de önemli ailelere mensup bu iki beyin en önemli ortak özelliği daha önce kaçarak sığındıkları devletlerden tekrar geri dönüş yaparak iltica talebinde bulunmak zorunda kalmalarıdır. İki büyük devletin bölgede uyguladığı stratejinin yerel güç odakları üzerinde yarattığı etkiyi göstermesi açısından ilginçlikler barındıran bu olay tebliğimizin ana konusunu oluşturmaktadır. Ulama Paşa, Safevi Devleti'ni oluşturan unsurlardan biri olan Tekelü Oymağı'na mensuptur.[5] Osmanlı Devleti'nde birçok Kızılbaş isyanına katılan bu oymak, II. Bayezid'e karşı 1492'de düzenlenen bir suikasta karıştıkları şüphesiyle Rumeli'ye sürülmüştür.[6] Anadolu'da kalan kısımları ise faaliyetlerine devam etmiş ve Şahkulu olarak bilinen isyanda önemli roller üstlenmişlerdir.[7] Ulama Paşa Şahkulu isyanına katılan bu aşiret üyelerinden biri olarak bilinir. İsyanın başarısızlıkla sonuç-

---

3 Safevilerin kurucusu Şah İsmail, soyunu on iki imama dayandırarak dünyadaki tüm Şiileri etrafında toplamayı ve böylelikle Türkleri, Farsları ve Arapları içerisine alan büyük bir imparatorluk kurmayı düşünüyordu. (Bkz. Vecih Kevserânî, El-Fakih Ve's-Sultân, Osmanlı ve Safevilerde Din Devlet İlişkisi, Çev. Muhlis Canyürek, İstanbul 1992, s. 59). İslam dünyası içerisinde mezhebe dayalı olarak politika geliştiren devletlerden biri de Memlüklülerdir. Sünni Abbasi halifesini koruma altına alarak tüm Sünnileri etrafında toplayabileceklerini düşünmüşler ancak işler planladıkları gitmemiştir.

4 Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. I, Ankara 1982, s. 6.

5 "Tekelü" ismi "Teke İli" adı verilen Antalya yöresi Türklerine verilmektedir. Safevi Devleti'nin kurulmasına önemli katkılar sunan bu oymağın adı Hamitoğulları içerisindeki bir subaşıdan geldiği tahmin edilmektedir. Faruk Sümer, Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkmenlerinin Rolü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 32.

6 Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1993, s. 3.

7 Şahkulu veya Şeytan kulu adı verilen isyan II. Bayezid zamanında gerçekleşen ve devleti uzun süre uğraştırmış bir isyandır. Şahkulu, Şah İsmail'in babası olan Şeyh Haydar'ın halifelerinden Hasan Halife'nin oğludur. Hasan Halife, Şeyh Haydar'ın yanına gelerek bir süre hizmetinde çalışmış, daha sonra Teke ili olarak bilinen Antalya'ya halife olarak gönderilmiştir. İlk başlarda hem kendisi hem de oğlu Şahkulu, yaşadıkları zühd hayatıyla etraflarına birçok kişiyi toplamış, hatta Osmanlı Padişahı Sultan Bayezid her sene 6-7 bin civarında para yollayarak dualarını almaya çalışmıştır. Şahkulu bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durumu da fırsat bilerek isyan etmiştir. İsyanı önlemekle görevli Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa, Şah kulu tarafından Kütahya Kalesi önünde öldürülmüştür. Şahkulu bundan sonra Osmanlı Şehzadelerinin aralarındaki saltanat kavgasından yararlanıp faaliyetlerini daha da arttırmıştır. Son olarak Hadım Ali Paşa tarafından öldürülünce yandaşları dağılmış ve birçoğu İran'a kaçmışlardır. Şah kulu isyanı hakkında daha fazla bilgi için bkz., Müneccimbaşı Ahmed Dede, Müneccimbaşı Tarihi, C. I-II, s. 427; Çağtay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim nasıl padişah oldu?", Tarih Dergisi, S. 9, s. 61, İstanbul 1954.

lanmasıyla 917 (1511)'de İran'a doğru harekete geçen Tekelü gurubunun içerisinde olduğu kaynaklara yansımıştır.[8] Zorunlu olarak göçen yaklaşık 10-15 bin kişi arasında başlayan serüveni büyük emirlerin arasına girene kadar sürmüştür. Şah İsmail'in teveccühüyle Tekelüler devlet içerisinde parlak bir dönem yaşamış, Ulama Paşa da bu dönemde önce *yasavul*, sonra da *eşik ağası* olmuştur. Şah Tahmasb tarafından *emirü'l* ümeralığa getirilen Çuha Sultan devrinde ise *emirliğe* yükselmiştir.[9] Tekelüler açısından parlak geçen bu dönem entrikalar nedeniyle son bulunca,[10] Ulama ve birlikte-kiler Şah'a isyan etmiş, Tebriz'i ele geçirerek hazineye el koymuşlardır. Şah'ın üzerine yürüdüğünü öğrenince de haklarındaki katledilmeleri emirinden kaçarak Van'a geçmişlerdir.[11]

Bu hareketleri bir zamanlar yine kaçarak sığındıkları Safevilerden tekrar aynı yere, Osmanlılara iltica etmeleri anlamına gelmekteydi. Van'da güvendiği bir adamıyla Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği mektup itaat isteğini bildirmekle birlikte aslında önceki vatanının artık yeni, sonraki vatanın ise artık eski olduğunun ilanıydı. Sultan, Şah'a karşı beklediği fırsatı elde ettiğini düşünerek Ulama'nın mektup ile bildirdiği itaati kabul edip Bitlis hâkimi olan Şeref Han'ı Ulama Paşa'yı karşılamak üzere görevlendirmişti.

Şeref Han (yada Emir Şeref), Bitlis'te hüküm süren "Rojeki Aşireti" reisidir. Ailesi Şerefoğulları olarak bilinir ve önce Karakoyunlulara sonra da Akkoyunlulara tabi bir şekilde Bitlis'te hükümdarlıklarını sürdürmüşlerdir. Şeref Han, Şah İsmail'in Dulkadiroğulları üzerine düzenlediği seferden sonra diğer Kürt beyleriyle birlikte Şah İsmail'e itaatini sunarak Safevi hizmetine girmiştir. Ancak sonraları, özellikle Safevilerin Diyarbekir valisi olan Muhammed Ustacalu'nun şikâyetleri üzerine, Şah İsmail tarafından yakalanarak hapsedilmiş, bu durum bazı Kürt beylerinin Safevilerden yüz çevirmelerine sebep olurken birçoğunun da Osmanlıların tarafına geçmesine sebep olmuştur.[12] Şerefoğulları ile birlikte birçok Kürt beyinin Osmanlı hakimiyetine geçmesinde İdris-i Bitlisi'nin rolü olduğu tarihi bir gerçekliktir. Mevlâna lakaplı olan İdris-i Bitlisi Osmanlının bölgedeki uzlaşmacı politikasının temsilcisi olarak görev yapmış ve bir çok Kürt Beyliği'nin Safeviler'den yüz çevirerek Osmanlı tabiiyetini kabul etmesine ön ayak olmuştur.

Diğer Kürt Emirlikleri gibi Şeref Han da Osmanlı yönetim sistemi içerisinde *hükümet* olarak bilinen farklı bir yönetim modelini kabul ederek Bitlis'te hakimiyetini sürdürmüştür. Bölgedeki aşiret yapısından kaynaklı olarak yürütülen bu yönetim modeline daha çok Diyarbekir, Van ve Bağdat eyaletlerinde rastlamak mümkündü.[13] Klasik sancaklardan farklı olarak mahalli beylere ocaklık vermek suretiyle tevcih edilen bu sancaklar, özellikle hudut bölgelerinde bulunan yerel güç odaklarının devletin resmi görevlisi olarak sisteme katılımını ve merkezi otoriteyle ilişkilerini tabiiyet üzere düzenlemeyi amaçlamaktaydı.[14] Böylelikle yerel beylerin nüfuzundan faydalanılırken aynı zamanda devletin otoritesinin korunması ve yayılması da sağlanmaktaydı. Bitlis de bu statüde bir sancak olup 1527 yılında Diyarbekir Eyaletine bağlı olarak kaydedilerek Şeref Han'ın idaresine verilmiş-

8 Sümer, a.g.e, s. 59.
9 Şah Tahmasb-ı Safevi, Tezkire, (Haz. Hicabi Kırlangıç), Anka Yay., İstanbul 2001.
10 Çuha Sultan'ın emirü'l ümeralığı ele geçirmesi ile birlikte Tekelüler, Safevi Devleti'nde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Birçok önemli mevkie kendi adamlarını getirmeye başlamış, böylece devlet içerisindeki diğer oymaklara karşı kadrolaşma yoluyla üstünlük sağlamayı amaçlamışlardır. Çuha Sultan'ın ve Tekelülerin bu faaliyetleri Safevi Devleti'ni oluşturan diğer oymaklar tarafından pek de hoş karşılanmamış, hatta Tekelülere karşı, diğer oymaklar Ustacalu, Rumlu, Zu'l kadir ve Afşarlar' dan meydana gelen ortak bir muhalefetin oluşmasına sebep olmuştur. Şah Tahmasb'ın da Çuha Sultan'a yüz çevirmesi ile birlikte, Tekelüler devlet kademesinde yalnız kalarak olumsuzlukların yaşandığı döneme girmişlerdir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz Şah Tahmasb, a.g.e, s. 29.
11 Sümer, a.g.e, s. 60
12 Şeref Han, a.g.e, s. 473-75.
13 Orhan Kılıç, "Yurtluk Ocaklık ve Hükümet Sancakları üzerine Tespitler", Osmanlı _Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) 10, Ankara 1999, s. 121-122; 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimâtı, Eyalet ve Sancak Tevcihatı, Elazığ 1997, s.7.
14 Mehmet İnbaşı, "XVIII. Yüzyılda Bitlis Sancağı ve İdarecileri", A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 33, Erzurum 2007, s. 245.

tir.[15] Şeref Han, kendisine Sultan tarafından kendisine verilen görev gereği Ulama'yı karşılamaya Van'a doğru hareket ettiğinde sadece ikisi arasında cereyan eden bir gerginlik olarak kalmayacak, iki büyük devleti de karşı karşıya getirecek olan ilk karşılama gerçekleşti. Şeref Han'ın torunu olan ve Şerefname adlı eseri kaleme alan Şeref Han'ın anlattıklarına bakılırsa daha ilk karşılaşmada aralarında bir güvensizliğin oluştuğu anlaşılmaktadır. Özellikle Van halkından bazılarının Ulema ile ilgili olarak Şeref Han'a verdikleri bilgilerin ikili arasında bir güvensizliğe sebep olduğu söylenebilir. Şerefname'de Van halkının Ulema ile ilgili Şeref Han'a anlattıkları şöyle ifade edilmektedir:

"Ulama Sultan barış olanaklarını hazırlamaları, onun Şah'a bağlılığını yenilemeleri ve sadakatini pekiştirmeleri için Şah Tahmasb'ın mürebbiyesi olan karısını kardeşiyle birlikte Şah'ın sarayına göndermiştir. Bu Ulama Sultan son derece hileci, kurnaz ve habis bir adam olduğu için Şah'a yaklaşmak ve yeniden güvenini kazanmak amacıyla seni kalenin içine çekmesi ve orada sahtekâr adamlarıyla birlik olup sana bir eziyet vermesi mümkündür."[16]

Yukardaki ifadelerden anlaşılacağı üzere daha ilk karşılaşmadan aralarında ortaya çıkan güvensizliğe bir de Ulama'nın yakınlarının isyan ederek Van'da bulunan kaleyi ele geçirmesi eklenince Şeref Han'ın durumdan bir an evvel kurtulma isteğinin oluştuğunu tahmin etmek zor değildir. İsyancılar karşısında yardım isteyen ve kaleyi kuşatmayı teklif eden Ulama'ya Şeref Han'ın olumsuz cevap vermesi aradaki husumeti arttıran sebeplerden olmuştur.[17]

Ulama Paşa'nın sağ salim bir şekilde İstanbul'a gönderilmesi sağlansa bile geçen bu süre zarfında aralarında birtakım ihtilaf ve düşmanlıklar oluştuğu açıktı. Ulama Paşa, İstanbul'a ulaşır ulaşmaz ilk işi kendisi gibi daha önce Safevilerden yüz çevirerek Osmanlılara tabi olan Şeref Han hakkında kötü konuşmak ve padişahın Şeref Han'dan yüz çevirmesini sağlamak oldu.[18] Ulama'nın bu davranışının arka planında Şeref Han ile yaşadığı kişisel sorunlar olsa da onun asıl planı Bitlis ve çevresinin hâkimi olarak Osmanlıların desteğini almak ve Şah Tahmasb ile karşılaşmaktı. Her ne kadar intikam almak istediği kişi Şeref Han gibi gözükse de asıl hedef Sah Tahmasb'ı mağlup etmek ve bütün İran'a hakimiyet kurup Tekülülerin intikamını almaktı.

Ulama'nın Şeref Han'a karşı kullandığı en büyük argümanı Sultandan yüz çevirdiği ve emirlerini dinlemeyerek kendisine kötülük ettiğine dair yapmış olduğu suçlamalardı. Şeref Han'ın Şah Tahmasb'ın güvenini kazanmak için kendisini öldürmeye bile teşebbüs ettiğini iddia ediyordu.[19] Bu iddialarından akabinde Azerbaycan diyarlarının en kısa sürede fethedileceği garantisini vererek, Şeref Han'ın Bitlis'ten uzaklaştırılmasını ve yerine kendisinin getirilmesini talep ediyordu. Bunun üzerine, daha önce Safevilerden yüz çevirerek Osmanlılara tabi olan Şeref Han'ı, yine Safevilerden kaçarak kendisine sığınan Ulama Paşa'ya tercih eden Sultan Süleyman, Bitlis emirliğinin Ulama Paşa'ya verilmesini ve kendisine yardım için bir ordunun hazırlanmasını, bu ordunun başına da Diyarbakır

---

15 İnbaşı, a.g.e., s. 247. Emirliklerin Kürtlerin toplumsal ve siyasal yaşamında ulaştıkları en önemli siyasal örgüt olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Moğol istilası ile Akkoyunlu ve Safevi Devletlerinin Doğu Anadolu'ya yönelik merkezîleştirme politikaları sonucunda, bölgedeki emirliklerin büyük bir kısmı gücünü yitirmiştir. Aralarındaki husumetlerin ön plana çıkmasıyla da Doğu Anadolu'da hiçbir Kürt Emirliği bir devlet kurabilecek siyasal güce erişememiştir. 10. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesi sonrasında buranın özel konumu gereği emirlikler korunmuş ve yönetici durumundaki emirin konumu sağlamlaştırılmıştır11. Osmanlı öncesinde, bölgede kurulmuş olan önemli Kürt emirliklerinin bazılarının isimleri şunlardır: Hakkâri Emirliği, Cizre Emirliği, Bitlis Emirliği, İmadiye Emirliği. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cabir Doğan, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri", SDU, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2011, S. 23, s. 32

16 Şerefhan Bitlisi, Şerefname, Kürt Tarihi, Çev. Abdullah Yeğin, Nûbihar Yay., İstanbul 2013, C. 1. s. 449.

17 Şeref Han-ı Bitlisi, a.g.e., s. 449.

18 Şeref Han ile Ulama Paşa arasında geçen olaylar Şeref Han'ın anlatıldığı bölümde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Şeref Han, a.g.e, s.485-499; Fahrettin Kırzıoğlu, Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590), Ankara 1998, s. 128-129.

19 Şeref Han, a.g.e, 487.

Beylerbeyi Fil Yakub'un getirilmesini emreden bir ferman yayınladı.[20] Yine bu orduya takviye olarak çevredeki emirlere 30.000 kişilik kuvvet göndermeleri emredildi. Ulama sultan Süleyman'ın bu lütfu karşısında senelik 2 milyon akçe vergi ödeyecekti.[21] Sultan Süleyman'ın Şeref Han'dan bu kadar çabuk vazgeçmesinde Ulama'nın İran ve Azerbaycan'ın kolayca fethedileceğine dair söylemlerinin etkisi kadar vezir-i azam İbrahim Paşa'nın Ulama ile yakın münasebeti de etkili olmuştur. Zira Ulama, bir taraftan Sultan'ı kendisine meylettirmeye çalışırken diğer taraftan da dönemin veziri azamı olan İbrahim Paşa ile iyi ilişkiler kurmuştu. Tıpku sultan Süleyman gibi İbrahim Paşa'ya da Azerbaycan dolaylarının kendisinin yardımıyla çok kolay alınacağını söyleyerek kendisine bu diyarların sultanlığını teklif etmişti. Ulama, İran ve Azerbaycan'da kendisinin sözünü dinleyecek birçok adamı olduğunu iddia ederek İbrahim Paşa'yı İran'a sefere çıkmaya teşvik ediyordu. Şah Tahmasb, Ulama'nın İbrahim Paşa ile olan ilişkisi hakkında tezkiresinde şunları söylemektedir:

"İbrahim Paşa ile oldukça samimi olduklarını söylerlerdi. Öyle ki İbrahim Paşa, Sultan Mustafa'dan çok korkuyorum diye içini dökermiş. Ulama'da cevap olarak ona, Şark diyarı boş olup Kızılbaş beylerinin çoğu benimle müttefiktir. Eğer Paşa o tarafa yönelirse o toprakları ele geçirmeyi taahhüt ederim." [22]

Ulama Paşa'nın bu gayretleri boşuna gitmedi ve 938 (1532)'de, artık düşmanı olarak gördüğü Şeref Han üzerine yürüdü. Yanına kendisine yardım için hazırlanan Fil Yakup komutasındaki orduyu da alarak Bitlis önlerine kadar gitti. Şeref Han ise olanlar karşısında dayanamayarak Safevilerden yardım talep etti. Üç ay süren kuşatma nedeniyle Bitlis Kalesi'ndekilerin zor anlar yaşadıkları bilinmektedir. Şerefname'de bu kuşatma ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

"Fil Yakup ve Ulama büyük bir orduyla Bitlis Kalesi'ni kuşattılar. İki taraf arasında çıkan savaş 3 ay sürdü. Her gün güneşin doğmasıyla birlikte çarpışmaya başlıyorlar ve akşama kadar çarpışıyorlardı. Akşam olunca askerler barınaklarına çekilip dinleniyorlardı. Nöbetçilerde büyük bir dikkatle nöbetini devralıyordu. Ağır topların ve büyük mancınıkların şiddetli darbeleriyle burçlar ve surlar yıkılıp neredeyse yerle bir oldular. Kuşatma altındakilerin durumu ise yok olmaya, helake, umutsuzluğa, savunmadan aciz kalmaya vardı."[23]

Kuşatma altındaki umutların yitirilmesine yakın Şah Tahmasb'ın büyük bir orduyla Bitlis'e doğru geldiği haberi ulaşınca Ulama ve yanındaki Fil Yakup ellerindeki kuvvetlerin Şah'a karşı başarı kazanmasının zor olduğunu düşünerek, bütün yüklerini (çadırlarını, silahlarını, toplarını) bırakıp kuşatmayı kaldırdılar.[24] Şeref Han bu olaydan sonra Şah Tahmasb'a büyük bir ziyafet düzenleyerek çok sayıda eşsiz hediye sunup teşekkür etmiştir. Aslında Şah Tahmasb, Sultan Süleyman ile çatışmayı ve sorunun büyümesini istemiyordu. Bu yöndeki niyetini belirtmek üzere sık sık elçiler göndermesine rağmen çabaları karşılıksız kaldı. Sultan ısrarla Şeref Han'ın iadesini istedi ve bunun karşılığında Ulama'yı vermeyi reddetti.[25]

Tahmasb, Şeref Han'a yardım etmek amacıyla sefere çıktığı Bitlis'ten Ulama ve yanındakilerin kaçması üzerine yönünü Horasan'a çevirerek burayı istila eden Özbek Ubeyd Han'ın üzerine yürümeye karar verince bu durumu fırsat bilen Ulama Paşa tekrar Bitlis'i kuşattı ve Şeref Han'ı mağlup ederek öldürdü (940/1533). Bu durumu anlatan bir mektup ile birlikte Şeref Han'ın kesik başını da sefer için

---

20 Joseph Von Hammer; Büyük Osmanlı Tarihi, I-II-III, s. 121
21 Müneccimbaşı, a.g.e, s. 539; Allouche, a.g.e, s.150.
22 Şah Tahmasb, a.g.e, 30.
23 Şeref Han-ı Bitlisi, a.g.e., s. 455.
24 Kırzıoğlu, a.g.e, s. 129.
25 Bu dönemde karşılıklı olarak gönderilen elçilerin niteliği ve taşıdıkları mesajlarla ilgili Şah Tahmasb'ın tezkiresine bakılabilir. Şah Tahmasb, a.g.e, s. 31.

yola çıkmış olan İbrahim Paşa'ya gönderdi.[26] Şeref Han'ın Ulama'ya yenilmesinde bazı Kürt beylerinin kendisinden yüz çevirip Ulama tarafına geçmesi de önemli rol oynamıştır.[27] İlk kuşatmadan sonra yeterli yararlılık göstermeyen beylerin Şeref Han tarafından cezalandırılmaya kalkılması, bu beylerin yüz çevirmesine yol açmıştı. İkinci kuşatmada, Şeref Han'a gücenen bu beylerin sayısı oldukça artmış, bu kişilere son olarak ordunun sağ kanat komutanı Emire Bey Mahmudi de eklenince Şeref Han için kaçınılmaz son gelmişti.[28]

Ulama Paşa'nın kışkırtmaları sonucunda sefere çıkan İbrahim Paşa, Şeref Han'ın öldürülmesi haberi üzerine, Bitlis'in yönetimini Şeref Han'ın oğlu olan Emir Şemseddin'e bıraktı[29]. Ulama Paşa'ya da Azerbaycan Beylerbeyliği verildi.[30] İbrahim Paşa'nın Bitlis'i daha önce söz verildiği gibi Ulama Paşa'ya değil de Emir Şemseddin'e bırakması bölge halkından gelebilecek tepkilere karşı alınmış bir önlem niteliğindeydi. Nitekim bölgede Şeref Han'ın aşireti olan Rojeki Aşireti'nin etkisi oldukça fazlaydı. Bu aşiretin dışından bir yöneticinin oraya atanması tehlikeli olabilirdi. Aynı zamanda bölgedeki Kürt aşiretlerin Osmanlı Devleti'ne bağlılığının ve güveninin artması açısından Emir Şemseddin'in atanması kararı oldukça isabetliydi. Aksi takdirde diğer Kürt aşiretleri de sonlarının Şeref Han gibi olacağını düşünerek Osmanlı Devleti'nden yüz çevirebilirdi.

Ulama Paşa, daha sonra İbrahim Paşa ile İran seferine katılmış ve bu seferde birçok yararlılık göstermiştir. 941/1534 de İbrahim Paşa Tebriz'i ele geçirince buranın beylerbeyliğine Ulama Paşa'yı atamıştır. Kardeşi Veli Beğ'e de Nahçivan Sancağı verilmiştir.[31] Aslında Şah Tahmasb, Osmanlı devleti ile bir savaşa girmemek için elinden geleni yapmıştı. Ulama'nın kışkırtmalarına kulak veren İbrahim Paşa ve Sultan Süleyman'a birkaç kez elçiler göndererek durumu anlatmaya çalışmış ve savaşı engellemek istemişti. Bu elçilerle gönderdiği mesajlardan birinde, "*Ulama bizim yanımızdan kaçarak sizin yanınıza geldi. Siz Ulama'yı gönderinki biz de Şeref Beğ'i gönderelim. Neden Ulama ve Şeref Beğ yüzünden İslam padişahları arasında nizâ çıksın*"[32] diyerek asıl meselenin Ulama Paşa ile olduğunu, Osmanlı Devleti ile bir problemin olmadığını vurgulamak istemişti. Ancak bütün bu girişimlere Osmanlı Devleti tarafından hep olumsuz yanıtlar geldi.

Ulama Paşa, kendisinin kışkırtmalarına inanarak sefer çıkan ve her türlü desteği veren İbrahim Paşa'nın da sonunu hazırlamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi İbrahim Paşa'ya Azerbaycan diyarlarının sultanlığını vadeden Ulama Paşa, sefer esnasında İbrahim Paşa'yı şevklendirerek Padişah adına yayınlanan ferman ve menşurlara "Serasker Sultan" unvanını kullanmasını sağlamıştır.[33] Bu durum Sultanın İbrahim Paşa'dan şüphelenmesine ve İbrahim Paşa ile defterdar İskender Çelebi'nin arasının bozulmasına sebep olmuştur. Ulama Paşa sadece Irakeyn seferinde değil, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki seferlerinde de yararlılık göstermiştir. Alman Seferi'ne katılarak önemli görevler almıştır. Azerbaycan Beylerbeyliği'nin yanı sıra, Bosna Valiliği ve Erzurum Beylerbeyliği de yapanUlama Paşa,[34] birçok seferde Osmanlı kuvvetlerinin içerisinde önemli roller üstlenmiştir.

---

26 Peçevi, a.g.e, c I, s. 129; Uzunçarşılı, a.g.e, s. 349.
27 Şeref Han, a.g.e, s.496.
28 Tayip Gökbilgin, Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütühatı, Belleten XXI/83, s. 454, Ankara 1957. Emire Bey, bu olayda Osmanlılara sığınmışsa da daha sonra orada kendisine yer edinemeyince tekrardan Şah Tahmasb'a yöneldi. Bu durum sultanın kulağına gidince yakalatıldı ve divan da verilen kararla idam edildi. Emire Bey hakkında daha fazla bilgi için bkz. Şeref Han, a.g.e., s. 339.
29 Peçevi, a.g.e, s. 129; Uzunçarşılı, a.g.e, s. 349.
30 Gökbilgin, a.g.e, s. 453.
31 Sümer, a.g.e, s. 62.
32 Şah Tahmasb, a.g.e, s. 31.
33 Peçevi, a.g.e, s. 139.
34 Hammer, a.g.e, c. III, s. 370.

Ulama Paşa'nın Bitlis üzerine yürümesi ve Şeref Han'ı yakalayarak öldürmesi Şeref Han ve ailesinin Bitlis'teki hakimiyetlerini bir süreliğine kesintiye uğratmıştır.[35] Şeref Han'ın yerine oğlu Şemseddin Han geçmiş ve Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurarak Bitlis'i tekrar Rojeki Aşireti'nin hâkimiyeti altına almaya çalışmıştır. Sultan Süleyman buna rağmen, Şemseddin Han'a Bitlis'i vermemiş, kendisine Malatya ve çevresini tevcih etmiştir. Bu durumu kabullenmeyen Şemseddin Han babası gibi Safevilere sığınmış ve Tahmasb'ın büyük ilgi ve alâkasıyla karşılaşmıştır. Kendisine ilk etapta "Hanlık Payesi" ile Sarav ve çevresi, sonra da ek olarak Merağa, Demavend ve Darülmerz verilmiştir. Bu süre içerisinde Safevilere bağlı bir bey olarak hayatını sürdürmüştür.[36]

Şerefnamenin yazarı Şeref Han ise Şemseddin Bey'in Musullu Türkmen Emir Han'ın kızı olan eşinden, Irak'ın Kum kentinin Kerherud kasabasında dünyaya gelmiştir (25 Şubat 1543).[37] Şah Tahmasb'ın sarayında şehzadeler gibi eğitim alarak saray hayatına aşina hale gelmiştir. Şah Tahmasb, kendisine bağlı beylerin çocuklarını da yanına alarak kendi sarayında eğitim gördürürdü. Bundaki amacı bu çocukların da şehzadeler ile aynı eğitimi alarak yetişmelerini sağlamaktı. Şeref Han daha dokuz yaşında Şah Tahmasb'ın sarayında şehzadeler ile birlikte Kur'an, fıkıh ve şeri'at dersleri görmüş, dindarlığa, beden ve ruh temizliğine sarılmayı, günahlardan sakınan adamlarla oturup kalkmayı öğrenmiştir. Buna ek olarak askerlik bilgileri de almış ve iyi bir at binicisi ve iyi bir atıcı haline gelmiştir.[38] 1555 yılında babası Şemseddin Han'ın Safevi Devleti'ndeki görevinden kendi isteği ile ayrılması üzerine, Rojkan Aşiretinin ittifakıyla daha 12 yaşında babasından boşalan Şirvan'a bağlı Salyan ile Mahmudabad bölgelerinin başına geçmiştir.[39] Bu görevde üç yıl kaldıktan sonra dayısı Hemedan Valisi Mahmudi Bey'in yanına giden Şeref Han, babasının tekrardan önemli görevlere gelmesi üzerine üç yıl kadar kaldığı Hemedan'dan ayrılarak Kazvin'e geçmiş, babasının kendi isteğiyle bir kez daha görevinden ayrılması üzerine Şah tarafından babasının görevleri Şeref Han'a tevcih edilmiştir.[40] Şeref Han bu görevinde iken halk arasında adaleti sağlamış ve Şah'ın her istediğini yerine getirerek rızasını kazanmıştır. Şeref Han, "Şerefname" adlı eserinde Şah'ın kendisi hakkındaki düşüncelerini bazı elçiler aracılığıyla şu şekilde belirttiğini yazmaktadır:

"Senin mutlak adaletin, nadir görülebilen alicenaplığın, üstün cesaretin, vatandaşlara ve bütün insanlara olan sevgin, memleketin her tarafındaki adamlarım ve temsilcilerim nezdinde kendini göstermiştir; bu nedenle, Allah her iki dünyada da senin yüzünü ağartsın."

35 Şeref Han ve Ulama Paşa hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Sayfa 46.
36 Şeref Han, a.g.e, s. 509.
37 Bekir Kütükoğlu, Vekayi'nüvis Makaleler, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay. , İstanbul 1994, s. 363; Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri, s. 68.
38 Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri, s. 68.
39 Şeref Han, a.g.e, s. 516.
40 Şeref Han, a.g.e, s. 518.

Sonuç

Görüldüğü üzere bu isyan, Safevi Devleti için o dönemin en önemli olaylarından biridir. Belli dönemlerde İran'dan Osmanlılara doğru gerçekleşen iltica olayları, bu iki devlet arasındaki savaşların sebepleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Devlet içerisindeki hakimiyet mücadelesi nedeniyle ortaya çıkan bu isyan, daha sonra dönemin iki önemli devleti olan Osmanlılar ile Safevileri savaşa sürüklemiştir. Şeref Han'ın da Ulama gibi Osmanlılara karşı Safevilere sığınması, iki taraf arasında zaten gergin olan ortamı daha da kızıştırmış ve tarafların bu kişileri iade etmemeleri savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Burada dikkati çeken diğer bir konu, dönemin kahramanları olan Ulama Paşa ile Şeref Han'ın daha önceki yaşamlarıdır.

Her ikisinin de sığındıkları devletler daha önce kaçtıkları devletlerdi. Şeref Han, Safevilerden kaçarak Osmanlılara sığınmış, Ulama Paşa ise Şah Kulu İsyanı'nda Osmanlılar dan kaçarak Safevilere sığınmıştı. Ancak her ikisi de daha sonra aynı yerlere geri dönmek zorunda kalmışlardı. Bu olay Osmanlıların Kürt beyliklerinin var olduğu yerlerde uygulamış olduğu siyasetin yereldeki etkilerini göstermesi açısından kayda değerdir. Her iki devlet de taraftarlarından sadakat beklese de bunun siyaseten mümkün olmadığı açık bir şekilde görülmektedir.

Kaynakça

ABBASLI, Mirza; "Safevilerin Kökenine Dair", Belleten, Sayı 158, Ankara 1976.
AKA, İsmail; "Timurlular Devleti", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. IX, Esra Yay., Konya 1994.
ALLOUCHE Adel; *Osmanlı Safevi İlişkileri, Kökeni ve Gelişimi*, (Çev. Ahmet Emin DAĞ), Anka Yay., İstanbul 2001.
ALTUNDAĞ Şinasi; "Selim I", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, Eskişehir 1997.
AŞIKPAŞAOĞLU; *Tevarih-i Al-i Osman, Osmanlı Tarihleri*, Düzenleyen: Nihal Atsız, İstanbul 1947.
BAŞAR, Fahamettin; "Safeviler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. IX , Konya 1994.
DOĞAN, Cabir, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri", *SDU Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2011, S. 23, s. 32
GÖKBİLGİN, Tayip; "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütühatı", *Belleten XXI/83*, Ankara 1957.
"Süleyman I", ", *İslam Ansiklopedisi*, C. XI, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Eskişehir 1997, s. 99-155.
HAMMER, Joseph Von; *Büyük Osmanlı Tarihi*, I-II-III.
HINZ, Walter; *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, X. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, (Çev. Tevfik BIYIKLIOĞLU), TTK, Ankara 1992.
KAFALI, Mustafa; "Timur", İslam Ansiklopedisi, C. XII/I, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Eskişehir 1997.
KEVSERÂNÎ, Vecih; *El-Fakih Ve's-Sultân, (Osmanlı ve Safevilerde Din Devlet İlişkisi)*, (Çev. Muhlis CANYÜREK), İstanbul 1992.
KIRZIOĞLU, Fahrettin; *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi(1451-1590)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.
KILIÇ, Remzi; *XVI. ve XVII. Yüzyılda Osmanlı-İran Siyasi Anlaşmaları*, İstanbul 2001.
KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1993.
Vekayi'nüvis Makaleler, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1994.

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, *Müneccimbaşı Tarihi*, C. I-II, Tercüman Yay.
PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, *Peçevi Tarihi*, (Haz. Bekir Sıtkı BAYKAL), C. I, Kültür ve Turizm. Bakanlığı yayınları, Ankara 1982.
SOLAK-ZÂDE MEHMED HEMDEMÎ ÇELEBÎ, *Solak-zade Tarihi*, (Haz. Vahid ÇABUK), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.
SÜMER, Faruk, *Karakoyunlular*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkmenlerinin Rolü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
ŞAH TAHMASB-I SAFEVİ, *Tezkire*, (Haz. Hicabi KIRLANGIÇ), Anka Yay., İstanbul 2001.
ŞEREF HAN, Şerefname, (Çev. M.Emin BOZARSLAN), Hasat Yay., İstanbul 1990.
TEKİNDAĞ Şehabeddin, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, C. XVII/22, İstanbul 1968.
ULUÇAY, Çağatay, "Yavuz Sultan Selim nasıl padişah oldu?", Tarih Dergisi, sayı 9-12, İstanbul 1954-1956.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Bayezid II", İslam Ansiklopedisi, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997.
Osmanlı Tarihi, I-VII, T.T.K., Ankara 1994.
YINANÇ, M. Halil, "Cüneyd", İslam Ansiklopedisi, C. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, s. 242-244.